

Pobačaj u najstarijoj brahmanističkoj vjerskoj i pravnoj književnosti

Ivan Andrijanić*

Sažetak

U članku se prvo razmatra kako se u najstarijim brahmanističkim izvorima gleda na osobnost zametka i na pitanje kada život u nj ulazi. Dalje se razmatra odnos prema namjerno izazvanome pobačaju u vedskim izvorima i u pravnim tekstovima dharmasāstrama. One se nadovezuju na vedske izvore kada prijestup namjerno izazvana pobačaja izjednačuju po težini s ubojstvom brahmana, ali i s ubojstvom ātreṃyā, plodne brahmanske žene jer se pobačaj najčešće razmatra u kontekstu brahmanskoga društvenoga staleža.

Ključne riječi: pobačaj; dharmasāstre; bhrūṇahan; zametak; pokora; okajanje

Uvod

Kada govorimo o pobačaju u Indiji, počesto se kao problem nameću neke pojave nepoznate suvremenoj zapadnoj tradiciji. Tako je, primjerice, vrlo istaknut problem suvremenoga indijskoga društva spolno selektivan pobačaj ženske nerođene djece, koji se obavlja nakon što se odredi spol djeteta. Kako je tema ovoga članka odnos prema pobačaju u najstarijoj brahmanističkoj¹ vjerskoj i pravnoj književnosti, o tom se problemu ovdje ne će govoriti.² Drugi je problem velik broj

* Izv. prof. dr. sc. Ivan Andrijanić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1544-585X>.

E-adresa: iandrij@ffzg.unizg.hr

Članak je prošireno i doručeno predavanje održano na međunarodnom znanstvenom skupu „O abortusu interdisciplinarno“, u organizaciji Fakulteta filozofije i religijskih znanosti, Teološkoga fakulteta Sveučilišta u Ljubljani i Fakulteta kanonskoga prava Papinskoga sveučilišta Gregoriana u Rimu, 27. listopada 2022. godine na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

- 1 Brahmanizam se ustalilo nazivati hinduizmom. Kako se u stručnom diskursu hinduizmom najčešće nazivaju kasniji stupnjevi razvoja te religije, u ovom se radu slijede konvencije stručnoga nazivlja, pa se koristi naziv brahmanizam, općenitiji pojam koji pokriva sve stupnjeve razvoja te velike indijske religije.
- 2 Za zainteresirana čitatelja moglo bi se predložiti nekoliko naslova: Patel (2006), Shepherd (2008), Purewal (2010) i Kalantry (2017).

nezakonitih pobačaja. Njih nestručne osobe obavljaju u nehigijenskim uvjetima usprkos vrlo liberalnom zakonodavstvu koji omogućuje pobačaj u higijenskim uvjetima javnih i privatnih zdravstvenih ustanova.

U Indiji su pobačaj zakonom zabranile britanske kolonijalne vlasti Indijskim kaznenim zakonom (Indian Penal Law) iz 1862. i Zakonom o kaznenom postupku (Code of Criminal Procedure) iz 1898. godine. Oba su zakona utemeljena u Britanskom zakonu o kaznenim djelima protiv osobe (British Offences against the Person Act) iz 1861. godine. Nakon osamostaljenja Indije 1947. započela je dugotrajna pravna i društvena rasprava o pobačaju u kojoj su zagovaratelji legalizacije pobačaja isticali teške posljedice nezakonitih pobačaja na žene koje su pobačajima pribjegavale. Godine 1964. indijska je vlada u okviru Ministarstva zdravstva i planiranja obitelji imenovala Odbor za proučavanje pobačaja (Abortion Study Committee ili Shah Comitee), koji je 1966. donio preporuku o legalizaciji medicinskoga prekida trudnoće (Hirve, 2004, 114). Tako je 27. svibnja 1971. donesen Zakon o medicinskom prekidu trudnoće (Medical Termination of Pregnancy Act), koji je 1975. dopunjen propisima o medicinskom prekidu trudnoće (The Medical Termination of Pregnancy Rules and Regulations). Pobačaj može učiniti registrirani liječnik prije završenih 12 tjedana trudnoće, a do 20. se tjedna trudnoća može prekinuti uz odobrenje dvaju liječnika. Pobačaj se legalno može počinuti ako a) porod može ozbiljno ugroziti fizičko ili psihičko zdravlje majke; b) ako je nerođenom djetetu dijagnosticiran fizički ili mentalni poremećaj; c) ako je dijete začeto uslijed silovanja ili d) ako je do trudnoće došlo zbog nepravilnoga korištenja kontracepcijskih sredstava.

Pobačaj može obavljati svaka javna zdravstvena ustanova, ako je za to osposobljena,³ kao i privatna, ako ima poseban certifikat za izvođenje pobačaja.⁴ Prema Hirve (2004, 115) udio je zakonito obavljenih pobačaja ipak vrlo malen u odnosu na nezakonite, te se procjenjuje da je tek 10% pobačaja posve legalno.⁵ Razlog je tomu slaba obaviještenost ruralnoga stanovništva o zakonitim postupcima, kao i teža dostupnost javnih zdravstvenih ustanova u ruralnim i zabačenim područjima.

Nakon tih sažetih uvodnih obavijesti o pobačaju u suvremenom indijskom zakonodavnom okviru, članak se usredotočuje na to kako se u tradicionalnom brahmanizmu gleda na problem namjerno izazvanoga pobačaja.⁶

3 Prema Hirve (2004, 115–116) oko 20% javnih bolnica u Indiji osposobljeno je za obavljanje pobačaja.

4 Hirve (2004, 117) ističe vrlo složenu administrativnu proceduru za izdavanje certifikata. Godine 1998. na uzorku 118 privatnih klinika koje imaju certifikat za izvođenje pobačaja ispostavilo se da je administrativna procedura izdavanja certifikata trajala između jedne i sedam godina.

5 Prema Visaria et. al. (2004, 5044), primjerice, 1997.–1998. obavljeno je u Indiji 460.000 zakonitih pobačaja, a procjenjuje se da se u Indiji godišnje provodi ukupno 6,7 milijuna pobačaja, zakonitih i nezakonitih. Prema Khan et. at. (1999, 3) Shahov je odbor 1966. procijenio da se godišnje u Indiji obavlja oko 3,9 milijuna nezakonitih pobačaja.

6 Prema popisu stanovništva iz 2011. (podatci za 2021. još nisu dostupni), 78,9% stanovnika Indije izjašnjava se hinduistima (Population Census, s. a.).

Prvo se razrađuje pitanje kada u zametku započinje život prema vedskim tekstovima i prema priručnicima tradicionalne indijske medicine. To pitanje pripada okvirnoj raspravi o pobačaju i neizravno je povezano s pravnom regulativom *dharmasāstra*, koja uređuju i svjetovno i sveto pravo. Nakon toga pokazano je kako se pobačaj tretira u starijoj brahmanističkoj, vedskoj književnosti koja pretihodi *dharmasāstrama*, te na poslijetku odnosu prema namjerno izazvanome pobačaju u *dharmasāstrama*.

1. Zametak i ulazak života u nj

U najstarijem se sloju brahmanističke svete književnosti Vedama često susreće simbolizam začeca i rođenja, ponajviše u kozmološkome kontekstu. Primjerice, u Ṛk-saṃhiti 1,70.3 Oganj (Agni) je zametak voda, šuma, nekretnoga i pokretnog; u 3,27 Oganj je zametak svih živih bića (usp. 2,10; 3,1; 10,1); u 10,168 Vjetar (Vāyu) je duh (ili dah) bogova i zametak postojanja; u 1,157 božanski blizanci Aśvini postavljaju zametak u tijela živih bića. Ṛgvedski himan 10,162 molitva je protiv (spontanoga) pobačaja, a himni 10,183 i 10,184 molitve su da zametak bude muškoga roda. U vedskom je kontekstu osobito važna predodžba o *hiranyagarbhi*, zlatnom zametku, kojemu je posvećen himan 10,121, i ima očite aluzije na Sunce. U kasnijim je razvojnim fazama brahmanizma zlatni zametak bio vrsta kozmičkoga jajeta iz kojega se sve rađa (Jamison i Brereton, 2014, 1592).

S druge strane, u *saṃskārama*, skupini kućnih vedskih obreda, kod kojih postoji izvanjska obredna podudarnost s kršćanskim sakramentima, vidljiva je pozornost koja se u vedskom brahmanizmu posvećuje zametku i trudnoći. *Saṃskāre* prate životna razdoblja u čovjekovu životu i obično ih se, u klasičnom prikazu u obrednim priručnicima Gṛhya-sūtrama, navodi 16. Od njih se 16 čak tri odnose na zametak i izvode se prije rođenja djeteta, iz čega se vidi briga o zametku. Prvi je obred *garbhadhāna* (“polaganje zametka”) i izvodi se prilikom samoga začeca. *Puṃsavana* (“poticanje na rođenje muškoga djeteta”) izvodi se u trećem mjesecu trudnoće kako bi se potaknulo rođenje muškoga djeteta. Zadnji obred prije rođenja, *sīmantonayana* (razdjeljivanje kose trudnice) izvodi se između četvrtoga i osmoga mjeseca trudnoće i štiti zametak od negativnih sila (usp. Pandey, 1949, 105–115).

O pitanju je li život u plodu prisutan i otkad je prisutan nemamo toliko izravnih tvrdnji u tekstovima, osim što se može pretpostaviti da se život, čak i svijest, u zametku podrazumijeva. Kao primjer se na početku mogu citirati dva starodrevna upanišadska izvora koji neizravno sugeriraju da život nastaje začecem, ili barem da je prisutan u nerodenom djetetu prije rođenja. Prvi se primjer nalazi u Chāndogya-upanišadi 5,8.2–5,9.1.⁷

7 Ako nije naznačeno drugačije, svi su prijevodi autorovi.

<p><i>yoṣā vāva gautamāgnih [...] tasminn etasminn agnau devā reto juhvati tasyā āhuter garbhaḥ saṃbhavati iti tu pañcamyām āhutāv āpaḥ puruṣavacaso bhavantīti sa ulbāvṛto garbho daśa vā nava vā māsān antaḥ śayitvā yāvad vātha jāyate </i></p>	<p>»Oganj, to je žena, Gautamo [...] u taj Oganj bogovi prinose sjeme, iz toga prinosa nastaje zametak. Rečeno je da u tom petom prinosu Vode zadobivaju ljudski glas. Plod obavijen posteljicom leži u maternici devet ili deset mjeseci, pa se potom rada.«</p>
--	---

Od Chāndogya-upaniṣadi 5,4.1 do 5,8.2 u vatreni oganj bogovi ubacuju vjeru, žrtveni napitak Somu, kišu, hranu, i na posljetku sjeme. Iz vjere se rada Soma, iz Some kiše, iz kiše hrana, iz hrane sjeme, iz sjemena zametak. Zaključni odlomak kaže kako u zadnjem prinosu vode zadobivaju ljudski glas, tj. da nastaje život u plodu. Uporaba lokativa sugerira da odmah pri prinosu (tj. začecu) nastaje život.⁸

U Aitareya-upaniṣadi 2,5 vidi se da su život i svijest prisutni u zametku. Drugo poglavlje Aitareya-upaniṣadi započinje tvrdnjom da “ovo” na početku biva (postaje) zametkom. Prema Ježiću (1999, 117) odabir glagola *bhavati* (“biva”) umjesto *asti* (“jest”) upućuje na fiziološku, a ne na ontološku tvrdnju. To znači da je ulazak u tijelo početak bivanja koje prethodi rođenju. Aitareya-upaniṣad opisuje tri rođenja. U prvom je rođenju sopstvo prisutno u zametku, u drugom je rođenju sopstvo prisutno u tijelu nakon rođenja, i naposljetku, u trećem rođenju, sopstvo iz nje izlazi i kreće novi ciklus rađanja i umiranja. Kitica koja se nalazi u Aitareya-upaniṣadi 2,5 zapravo dolazi iz Ṛk-saṃhite 4,27.1, gdje se opisuje mit o orlu koji je oteo Somu u najvišem nebu i odnio ga Indri. Soma se nalazi u zametku i zna redom rođenja svih bogova. Ta se kitica ugrađuje u Aitareya-upaniṣad u drugačijem kontekstu, gdje je u zametku mudrac Vāmadeva (umjesto Some u Ṛk-saṃhiti), a kitica je vezana uz prisutnost života i svijesti (duše/sopstva) u zametku. Ježić (1999, 129) navođenje te kitice smatra »slobodnom reinterpetacijom u upaniṣadskih mislioca«.

<p><i>tad uktam ṛṣiṇā — garbhe nu sann anv eṣām avedamaham devānām janimāni viśvā śataṃ mā pura āyasīr arakṣannadha śyeno jivasā nir adīyam iti garbha evaitac chayāno vāmadeva evam uvāca </i></p>	<p>»Ovo je rekao mudrac (vidjelac): Još u zametku ja već usutan znah ovih bogova redom sva rođenja. Čuvaše me mjedenih do sto tvrda, a ja se oro uzvinuh hitrinom. Tako je rekao Vāmadeva ležeći u utrobi matere.«⁹</p>
---	--

8 Vrlo se sličan odlomak nalazi u Bṛhadāranyaka-upaniṣadi 6,2.9–13, ali tamo nedostaje ključni odlomak koji govori kako vode zadobivaju ljudski glas. Umjesto tvrdnje da vode zadobivaju ljudski glas, u petom se prinosu rada čovjek, isto kao i u inačici teksta iz Jaiminīya-brāhmaṇe 1,45. Prema Schmithausenu (1994, 55–56) inačica teksta iz Chāndogya-upaniṣadi, gdje iz sjemena nastaje zametak, a vode zadobivaju ljudski glas, sekundarna je i kasnija od inačica u Bṛhadāranyaka-upaniṣadi i Jaiminīya-brāhmaṇi.

9 Preveo Mislav Ježić (1999, 121).

Iako stariji izvori neizravno podrazumijevaju da je život u plodu prisutan od početka, sasvim je izravna Caraka-samhitā, najstariji staroindijski medicinski priručnik nastao između 2. st. pr. Kr. i 3. stoljeća. U Śarirasthāni 4,3.3, dijelu teksta koji govori o začeću i trudnoći, sasvim se izravno tvrdi da osobna duša “silazi” u trenutku začeća.

<p><i>puruṣaśyānupahataretasaḥ striyās cāp raduṣṭayoniśonitagarbhāśayāyā yadā bhavati saṃsargaḥ ṛtukāle, yadā [...] jīvo ’vakrāmati sattvasaṃprayogāt tadā garbho ’bhinirvartate </i></p>	<p>»Kada se tijekom noći odvija sjedinjenje između muškarca neokaljanoga sjemena i žene bezgrešne stidnice, jajne stanice i maternice, i kada [...] osobna duša (<i>jīva</i>) silazi, spojena sa sučastvom, tada nastaje zametak.«</p>
--	--

S druge se strane može navesti citat iz mladega upaniṣadskoga teksta Garbha-upaniṣad 3 (2.–3. st.) u kojem se čuva sasvim drugačija predaja da život u plodu započinje tek u sedmom mjesecu trudnoće.

<p><i>ṛtukāle saṃprayogād ekarātroṣitaṃ kalalaṃ bhavati saptarātroṣitaṃ budbudam ardhamāsābhyantare piṇḍaṃ māsābhyantare kaṭhinaṃ māsadvayena śiraḥ māsatrayera pādapradeśaḥ caturthe gulphajaṭharakaṭipradeśāḥ pañcame prṣṭhavaṃśaḥ ṣaṣṭhe mukhanāsikākṣiśrotrāṇi saptame jīvena saṃyuktaḥ aṣṭame sarvalakṣaṇasaṃpūrṇaḥ </i></p>	<p>»Nakon snošaja u primjereno vrijeme, nakon jedne večeri nastaje zametak <i>kalala</i>, nakon sedam noći zametak <i>budbuda</i> [‘mjehurić’], nakon pola mjeseca zametak <i>piṇḍa</i> [‘grumen’], nakon jednoga mjeseca se stvrdnjava, nakon dva mjeseca [nastaje] glava, nakon tri noge, nakon četiri zglobovi, trbuh i kukovi, nakon pet kralježnica, nakon šest usta, nos, oči i uši; u sedmom se mjesecu [zametak] spreže s osobnom dušom (<i>jīva</i>), a u osmom je mjesecu potpun.«</p>
--	--

Valja napomenuti da je Garbha-upaniṣad jedini izvor u brahmanističkoj tradiciji u kojem se osobna duša, život, spušta u zametak nakon začeća. Čini se da taj drugi pogled na začetak života u zametku nije utjecao na položaj namjerno izazvanoga pobačaja u brahmanističkoj pravnoj tradiciji u kojoj se namjerno izazvani prekid trudnoće svrstava među najteže prijestupe.

2. Namjerno izazvan pobačaj kao grijeh u vedskoj književnosti

Ubijanje zametka (namjerno izazvan pobačaj) po prvi se puta u brahmanističkoj književnosti spominje u Ṛk-samhiti 10,155 (između 13. i 11. st. pr. Kr.)¹⁰ gdje

10 Datacija prema Witzel 2019, 11. Deseta knjiga Ṛk-samhite, međutim, pripada među najmlađe slojeve.

se ubojstvo zametka dovodi u vezu s djelovanjem demonice Sadānve. Mudrac Śirimbīṭha tjera demonicu Sadānvu iz ovoga i iz onoga svijeta. U drugoj ju kitici ovoga himna pjesnik naziva ubojicom svih zametaka (*sārvā bhrūṇāny*¹¹ *ārūṣī*) očito povezujući pobačaj s demonskim, dakle etički neprihvatljivim djelatnostima.

U šestoj knjizi Atharva-saṃhite¹² nalazimo dva himna (112 i 113) gdje se spominje ubojica zametka (*bhrūṇahān*). U Atharva-saṃhiti 6,113.1–2 ubojica zametka na sebe navlači izvorno zlo ili grijeh (*énaś*) koji je počinio bog Indra kada je ubio Viśarūpu.¹³ U Atharva-saṃhiti 6,112.3 spominje se da je ubojstvo zametka grijeh i poziva se Pūšan (Uspjeh, Cvat) da ga pročisti.¹⁴

U yadurvedskim se saṃhitama nabraja osam vrsta grješnika. Tako se u Maitrāyaṇī-saṃhiti 4,1.9 nakon ubojice junaka ili sina (*vīrahān*) (Bodewitz 2019, 355) spominje ubojica zametka (*bhrūṇahān*) kao jedan od osam najvećih grješnika.¹⁵

S druge strane, u Śatapatha-brāhmaṇi 3,1.2.21 jedenje kravljega mesa izjednačeno je s ubijanjem zametka (*garbha*). Śatapatha-brāhmaṇa 9,5.1.62 pak izričito osuđuje ubijanje svakoga ljudskoga zametka (*garbha*).¹⁶

Uz pojam “ubojstva zametka” u vedskoj se književnosti javlja i pojam *ātreyī*, majke mudraca Atrija kojoj je oduzeta plodnost i sposobnost začeća. Prema Jamison (2011, 216–223), pojam *ātreyī* odnosi se na ženu brahmanskoga roda koja je sposobna začeti i povezuje se sa zabranom nanošenja zla takvoj osobi. U Jaminīya-brāhmaṇi 2,219 i Śatapatha-brāhmaṇi 2,4.2.15 može se naći izričita zabrana ubojstva *ātreyī*, što se u kasnijoj pravnoj književnosti¹⁷ po težini prijestupa izjednačava s ubojstvom zametka. Zanimljivo je ovdje spomenuti i Taittirīya-

11 Inače se u indološkoj literaturi često izraz *bhrūṇa* shvaća kao brahman (pripadnik brahmanskoga društvenoga staleža) i očito je da se u vedskim tekstovima nekad izraz i tako koristi. Wezler (1994) je pokazao kako *bhrūṇa* izvorno znači “zametak”, a *bhrūṇahan* “ubojica zametka” ili onaj koji je počinio namjerno izazvan pobačaj. Kako je spol zametka u ženi brahmanskoga staleža još nepoznat, moguće je da će se zametak razviti u učenog brahmana koji će nastaviti obiteljsku obrednu tradiciju. Zato, prema Wezleru, izraz *bhrūṇa* nekad može značiti i “brahman” (usp. Bodewitz 2019, 355).

12 Prema Witzelu (1997, 280) prvih dvanaest knjiga Atharva-saṃhite mogle bi biti skupljene najranije od oko 13. st. pr. Kr. Iako sadrži vrlo staro gradivo, u Atharva-saṃhiti nalazimo i mlade gradivo, zbog čega se obično uzima da je mlada od Ṛk-saṃhite.

13 Śatapatha-brāhmaṇa 1,2.3.3–4 bavi se Indrinim ubojstvom demona Viśvarūpe, gdje dolazi do prijenosa zlih posljedica njegova ubojstva Viśvarūpe na Tritu i Āptye, koji su ubojstvu bili prisutni i koji su za ubojstvo znali (Bodewitz, 2019, 340).

14 Atharva-veda 6,112.3: *vī té mucyantam vimūco hí sānti bhrūṇaghni pūšan duriṭāni mṛkṣva* (“Pročisti, Pūšane, grijeh ubojice zametka”).

15 U paralelnom tekstu u Taittirīya-saṃhiti 3,2.8 stoji umjesto ubojice zametka (*bhrūṇahān*) ubojica brahmana (*brahmahān*), a Kāṭha-saṃhitā 31,7, koja je po Bodewitzu (2019, 354) sekundarna, sintetički ima sva tri. U vedskim tekstovima ubojica zametka često znači ubojica brahmana. Bodewitz, pozivajući se na Wezlerovu (1994) raščlambu izraza *bhrūṇahān*, prema kojoj pojam najranije znači “ubojica zametka”, a ne brahmana, kako se nekad zna navoditi u literaturi, smatra da se zametak (*bhrūṇa*) može razviti u brahmana koji će nastaviti obredne dužnosti svojega oca.

16 Śatapatha-brāhmaṇa 9,5.1.62: *yo nv eva mānuṣam garbham nirhanti tann v eva paricakṣate 'tha kim ya etaṃ devo* (“Ali tko ubije ljudski zametak prezren je čak i više od onoga tko njega ubije (Agnija ili Oganj), a on je bog”).

17 Usp. Manavadharmaśāstra 11,88.

āraṇyaku 2,8, gdje se gubitak sjemena uspoređuje s ubojstvom ploda i proglašava krađom.

U Bṛhadāraṇyaka-upaniṣadi 4,3.22 opisuje se oslobođenje kao stanje svijesti u kojem lopov nije lopov, ubojica zametka nije ubojica zametka, *cāṇḍāla* (čovjek s dna društvene ljestvice) nije *cāṇḍāla*, a izopćenik nije izopćenik.¹⁸ Tu je pobačaj stavljen uz bok krađe (kao i u Taittirīya-āraṇyaki 2,8) i uz (vjerojatno) bok grijeha koji su doveli do toga da netko bude izopćenik ili rođen kao *cāṇḍāla*. U Kauṣītaki-upaniṣadi 3,1 ubojstvo zametka nalazi se uz bok težih grijeha kao što su krađa i ubojstvo majke i oca.¹⁹

Iz toga što je ovdje prikazano, očito je da se pobačaj smatra teškim grijehom u vedskoj književnosti. Međutim, imajući u vidu brojne popise grijeha, prijestupa i moralno neprihvatljivih djela u vedskom korpusu (usp. Bodewitz 2007; 2019, 342–367), čini se kako se na tim popisima ubojstvo zametka javlja razmjerno rjeđe i očito dovodi u vezu s onemogućivanjem brahmanskoga obrednoga nasljeđa.

3. Namjerno izazvan pobačaj u brahmanističkim pravnim priručnicima

Pravni tekstovi, *dharmaśāstre*, pristupaju temi pobačaja na dva načina: s jedne se strane namjerno izazvan pobačaj spominje u kontekstu katalogiziranja i hijerarhiziranja prijestupa, a s druge se strane propisuju načini i intenzitet pokore za prijestup namjerno izazvanoga pobačaja.

U Manavadharmaśāstri (Manuov zakonik, 2.–3. st.),²⁰ najpoznatijem brahmanističkom priručniku svetoga i svjetovnoga prava, na samo se dva mjesta spominje namjerno izazvani pobačaj. U Manavadharmaśāstri 11,88 ubojstvo je ploda, na tragu vedskoga svjetonazora, izjednačeno s ubojstvom brahmana, vjerojatno po vedskom načelu da postoji mogućnost da bi plod mogao postati učenim brahmanom. Tko ubije plod (*hatvā garbham*) mora počiniti istu pokoru kao onaj koji iz nehata²¹ ubije brahmana, *kṣatriyu* ili *vaiṣyū* (pripadnike prvih triju društvenih staleža) dok obavljaju obred ili ako ubije plodnu ženu. Ubojstvo ploda tu se, izjednačenjem s ubojstvom brahmana, ubraja među “velike grijeha” (*mahan pātaka*) koji dovode do isključenja iz društvenoga staleža.²² U Manavadharmaśāstri 5,90 prinošenje žrtve za pretke zabranjuje se ženama koje su počinile pobačaj ili ubile muža. Ta se zabrana nalazi i u Yājñavalkya-smrṭi 3,6.

18 Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad 4,3.22: *atra steno 'steno bhavati bhrūṇahābhrūṇahā cāṇḍālo 'cāṇḍālah pa-ulkaso 'paulkasaḥ* (“tu kradljivac biva nekradljivac, ubojica zametka neubojica zametka, *cāṇḍāla* (osoba najnižega društvenoga staleža) *necāṇḍāla*, a izopćenik neizopćenik”).

19 Kauṣītaki-upaniṣad 3,1: *sa yo mām veda na ha vai tasya kena cana karmaṇā loma mīyate na steyena na bhrūṇahatayā na mātṛvadhena na pitṛvadhena | nāsyā pāpam cakruṣo mukhān nīlam vyetīti |* (“Onaj tko me zna, njemu ni sa kakva čina ni vlas ne spada, ni s krađe, ni s ubojstva zametka, ni s ubojstva matere ni s ubojstva oca”) (prijevod prema Ježić, 1999, 219–221).

20 Za raspravu o dataciji i autorstvu usp. Olivelle, 2005, 18–25.

21 Za namjerno ubojstvo brahmana pokora nije moguća (11,90).

22 Ostali su veliki grijesi pijenje alkohola, krađa i nedopušteni spolni odnos učenika s učiteljevom ženom.

U Āpastambadharmasāstri (najkasnije 3. st. pr. Kr.) (usp. Olivelle 2000, 4–10) 1,19.15 tvrdi se da ako bi tko jeo hranu koju mu nudi ubojica zametka (*bhrūṇahan*), na njega prelazi grijeh ubojstva zametka, kao što grijeh kradljivca prelazi na kralja koji ga oslobodi kazne. U 1,21.7–10 ubojstvo zametka jedan je od prekršaja koji dovode do izopćenja iz društvenoga staleža (*varṇe*). Drugi grijesi koji dovode do gubika društvenoga staleža su, slično kao i u Manavadharmasāstri 11,73–108, krađa, ubojstvo, zanemarivanje Veda, neprihvatljivi spolni odnosi i uživanje alkohola. U Āpastambadharmasāstri 1,24.7–9 izjednačava se ubojstvo zametka kojemu se spol ne može odrediti s ubojstvom brahmana i ubojstvom *ātreyī*, plodne žene brahmanskoga roda koja bi mogla roditi brahmana. Āpastambadharmasāstra 1,28.21–1,29.1 propisuje doživotno isposništvo kao pokoru za ubojstvo zametka. Pokora uključuje doživotno isposništvo i odijevanje u pseću ili magareću kožu, kao i nošenje ljudske lubanje kao posude za pijenje.²³ Počinitelj pobačaja mora, prilikom prošnje hrane, jasno i glasno priznati grijeh činjenja pobačaja. Āpastambadharmasāstra 1,29.1 propisuje da se takvo isposništvo mora provoditi do kraja života te da se tako grijeh ne prenosi u idući život. To također znači da u ovom životu okajanje grijeha pobačaja više nije moguće, tj. da pokora traje do kraja života, što samo po sebi govori o težini toga grijeha.

Gautamadharmasāstra 17,11 (najkasnije 3. st. pr. Kr.) (usp. Olivelle 2000, 4–10) zaoštava propis iz Āpastambadharmasāstre 1,19.15 koji zabranjuje jedenje hrane koju je ponudio ubojica zametka nalogom kojim se zabranjuje jesti hrana koju je ubojica zametka samo pogledao. Kitice 20,1 i 21,9 za ubojstvo zametka propisuju izopćenje iz društvenoga staleža, isto kao i Āpastambadharmasāstra 1,21.7–10 i Manavadharmasāstra 11,88. Gautamadharmasāstra 24,6–9 propisuje pokoru za ubojstvo ploda (*bhrūṇahatya*): deset dana treba se piti samo mlijeko jednom dnevno, deset dana jesti samo maslo ujutro, deset dana piti voda jednom dnevno ujutro. Tijekom toga razdoblja treba se odijevati samo u mokru odjeću te u žrtveni ogranj nuditi vlastitu kosu, nokte, kožu, meso, krv, tetive, kosti i koštanu srž.

U Vāsiṣṭhadharmasāstri 20,23–24 (najranije 3.–2. st. pr. Kr.) (usp. Olivelle 2000, 4–10) ubojstvo zametka spominje se u kontekstu pokora za grijeh (poglavlja 20–30), i to u sklopu pokora koje pripadaju grijehu ubojstva (20,23–40). Vāsiṣṭhadharmasāstra 20,23–24 izravno izjednačava ubojstvo ploda s ubojstvom (muškoga) brahmana te oba grješnika naziva *bhrūṇahan* (“ubojica ploda”) jer je ubojstvo ploda moguće ubojstvo brahmana. U tekstu se izravno spominje i obred (druga *saṃskāra*) određivanja spola djeteta čime se dokazuje da se plodu još ne zna spol te da postoji vjerojatnost da pobačaj takva ploda može biti i pobačaj budućega učenoga brahmana. Kao okajanje ubojstva muškoga brahmana, odnosno ploda, propisuje se pokora koja uključuje žrtvovanje vlastite kose, nokata, kože, mesa, krvi, tetiva, kostiju i koštane srži kao u Gautamadharmasāstri 24,6. U kitici 24,34 spominje se *ātreyī*, plodna žena brahmanskoga roda, čije je

23 Inače, ljudskom se lubanjom kao posudom za pijenje koriste isposnici koji pripadaju tantričkoj šivističkoj sljedbi kapālika.

ubojstvo jednako ubojstvu brahmana jer postoji mogućnost da rodi brahmana (usp. Āpastambadharmasāstra 1,24.7–9). Gautamadharmasāstra 28,7 navodi tri najteža grijeha za žene: ubojstvo muža (usp. Manavadharmasāstra 5,90), ubojstvo brahmana i ubojstvo zametka.

U kasnijoj književnosti pravnih tekstova *smṛti* također se spominje ubojstvo zametka. Tako su u Yājñavalkya-smṛti (5.–6. st.) (Olivelle 2000, xvii) 3,297 tri najteža grijeha izvanbračni spolni odnos, ubojstvo zametka i ubojstvo supruga. U Nārada-smṛti spominju se 10 grijeha koji se mogu okajati (*aparādha*): neposlušnost kraljevoj naredbi, ubojstvo žene, prijelaz među varṇama (društvenim staležima), preljub, krada, izvanbračna trudnoća, zlostavljanje i klevetanje, fizički napad i pobačaj (*garbhasya pātanam*). Od Nārada-smṛti oštrija je Kātyāyana-smṛti 806, prema kojoj se i nad brahmanom može provesti smrtna kazna u slučaju da je počinio pobačaj (*garbhasya pātane*), krao, ubio ženu brahmanskoga roda ili krjeposnu ženu nekoga drugoga staleža.

Zaključak

Očito je da velika većina starije brahmanističke (vedske) religijske književnosti izričito ili prešutno smatra da život u zametak ulazi začecem s iznimkom mlade i manje utjecajne Garbha-upanišadi, koja, čini se, nije ostavila traga na glavne tijekove tradicionalne indijske misli. Od najranijega se vremena (Ṛk- i Atharva-saṃhite) namjerno izazvan pobačaj smatrao teškim prijestupom, a na razini brāhmaṇa i āraṇyaka ubojstvo zametka poistovjetilo se s ubojstvom pripadnika brahmanskoga društvenoga staleža na taj način da je došlo i do pomaka značenja riječi *bhrūṇahan* iz izvornoga “ubojica zametka” u “ubojica brahmana”. U tradicionalnom se svjetom i svjetovnom pravu pobačaj prilikom katalogiziranja prijestupa svrstava među najteže, ali prema okajanju ne i u one koje nije moguće okajati. Pritom su u različitim tekstovima uočljivi zajednički nazivnici, poput izjednačavanja ubojstva zametka i ubojstva plodne žene *ātreyī* s ubojstvom brahmana. Tu se može vidjeti trostruko stupnjevanje.

Na prvoj se razini nalazi najteži mogući prijestup, ubojstvo brahmana, člana najvišega društvenoga staleža na kojem leži odgovornost obavljanja vedskih obreda, a obredi uređuju odnos ljudi s kozmičkim poretkom i međuljudske odnose u društvenim zajednicama. Na drugoj je razini ubojstvo ploda, što je čin koji se poistovjećuje s ubojstvom brahmana jer plod može postati učenim brahmanom. Na trećoj je razini ubojstvo *ātreyī*, plodne žene brahmanskoga roda koja može začeti plod koji pak može postati učenim brahmanom. Iz toga se također vidi da, kada govore o pobačaju, dharmasāstre očito najčešće govore o pobačaju unutar brahmanskoga staleža, što i ne čudi jer su te tekstove sastavljali brahmani imajući u vidu najviše vlastitu društvenu zajednicu unutar koje su pravnim priručnicima uredili odnose. Druga stvar koju u brahmanističkom odnosu prema pobačaju možemo zamijetiti kontinuitet je koji se provlači kroz tekstove koje smo razmatrali, a koji su nastajali od oko 11. st. pr. Kr. pa do ranih stoljeća naše ere. Usprkos raznorodnosti i raznovrsnosti pristupa, iz vedskoga su konteksta u mladi,

dharmaśāstrinski prenesene predodžbe poput pobačaja muškoga brahnskoga ploda ili ubojstva *ātreyī*. Izričito i prešutno načelo prisutnosti života u zametku (najčešće već prilikom začeća) također govori u prilog kontinuiteta i unutarnjega sklada brahmanizma kao donekle raznorodnih i raznovrsnih religijskih tradicija koje su iznutra ipak čvrsto povezane brojnim spojnicama.

Literatura

- Bodewitz, Henk W. (2007). Sins and vices: Their enumerations and specifications in the Veda. *Indo-Iranian Journal*, 50, 317–339.
- Bodewitz, Henk W. (2019). *Vedic Cosmology and Ethics: Selected Studies*. Boston: Brill.
- Hirve, Siddhivinayak S. (2004). Abortion law, policy and services in India: A critical review. *Reproductive Health Matters*, 12(24), 114–121.
- Jamison, Stephanie (2011). *The Ravenous Hyenas and the Wounded Sun: Myth and Ritual in Ancient India (Myth and Poetics)*. Ithaca: Cornell University.
- Jamison, Stephanie W.; Brereton, Joel P. (2014). *The Rigveda: The Earliest Religious Poetry of India*. Oxford: Oxford University.
- Ježić, Mislav (1987). *Ṛgvedski himni: izvori indijske kulture i indoeuropske baštine*. Zagreb: Globus.
- Ježić, Mislav (1999). *Ṛgvedske upanišadi: Aitareya, Kauṣītaki, Bāṣkalantra*. Zagreb: Matrica hrvatska.
- Kalantry, Sital (2017). *Women's Human Rights and Migration: Sex-Selective Abortion Laws in the United States and India*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Khan, M. E.; Barge, Sandhya; Philip, George (1999). Abortion in India: Current situation and future challenges. *Working Paper*, 7.
- Olivelle, Patrick (2000). *Dharmasūtras: The Law Codes of Āpastamba, Gautama, Baudhāyana, and Vasiṣṭha: Annotated Text and Translation*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Olivelle, Patrick (2005). *Manu's Code of Law. A critical Edition and Translation of the Mānava-Dharmaśāstra*. Oxford: Oxford University.
- Pandey, Raj Bali (1949). *Hindu Samskāras: A Socio-religious Study of Hindu Sacraments*. Bhadaini: Vikrama.
- Patel, Tulsi (2006). *Sex-selective Abortion in India: Gender, Society and New Reproductive Technologies*. London: Sage Publications.
- Population Census (s. a.). Hindu Muslim Population in India. *Population Census*. <https://www.census2011.co.in/religion.php> (2.8.2023.)
- Purewal, Navtej K. (2010). *Son Preference: Sex Selection, Gender and Culture in South Asia*. London: Routledge.
- Schmithausen, Lambert (1994). Zur Textgeschichte der Pañcāgnividyā. *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens und Archiv für Indische Philosophie*, 33, 43–60.
- Shepherd, Mary Elizabeth (2008). *Sex-selective Abortion in India: The Impact on Child Mortality*. Cambria Press.
- Visaria, Leela; Ramachandran, Vimala; Ganatra, Bela; Kalyanwala, Shveta (2004). Abortion in India: Emerging issues from qualitative studies. *Economic and Political Weekly*, 39(46–47), 5044–5052.
- Wezler, Albrecht (1994). A Note on Sanskrit bhrūṇa, and bhrūṇahatyā. U: N. Balbir i J. Bautze (ur.), *Festschrift Klaus Bruhn zur Vollendung des 65. Lebensjahres dargebracht von Schülern, Freunden und Kollegen* (str. 623–646). Reinbek: Inge Wezler.

- Witzel, Michael (1997). The development of the Vedic canon and its schools: The social and political milieu. U: M. Witzel (ur.), *Inside the Texts, Beyond the Texts: New Approaches to the Study of the Vedas* (str. 257–345). Cambridge: Harvard University.
- Witzel, Michael (2019). Beyond the Flight of the Falcon. U: R. Thapar (ur.), *Which of Us are Aryans? Rethinking the Concept of Our Origins*. Delhi: Aleph.

Abortion in the Oldest Brahmanical Religious and Legal Literature

Ivan Andrijanić*

Summary

This paper treats the subject of induced abortion in the Brahmanical (Hindu) religious tradition by focusing on traditional textual sources. First, the author gives a brief explanation of how Brahmanism views the “personality” of the embryo and the question of when life enters it. From the oldest Upaniṣad sources, it is evident that life is present in the embryo from the beginning. The medical manual Caraka-saṃhitā describes the descent of the personal soul into the embryo at the moment of conception. A different tradition is preserved in the younger Garbha-upaniṣad according to which life in the embryo begins in the seventh month of pregnancy. In the Vedic corpus, the oldest textual layer of Brahmanical sacred literature, abortion is often equated with the murder of a Brahmin, which testifies to the gravity of the transgression. The texts of sacred and secular law, the Dharmaśāstras, classify transgressions, prescribe penances, and in dealing with the problem of abortion, they build on older, Vedic sources whereby they equate the transgression of induced abortion with the murder of a Brahmin, but also with the murder of an Atreyī, a fertile woman, due to the potential of the embryo’s developing into a learned Brahmin later in life. In all these texts abortion is most often considered in the context of the Brahmin social class.

Keywords: induced abortion; Dharmaśāstra; Bhrūṇahan; embryo; penance; atonement

* Ivan Andrijanić, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. Address: Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: iandrij@ffzg.unizg.hr